
PRIMA MENȚIUNE DOCUMENTARĂ A SATULUI GURA GALBENEI

Eugenia Martea

De la bun început precizăm că, sub aspect geografic, satul Gura Galbenei este așezat pe malul stâng al râului Cogâlnic, la gura văii Galbenei, aproape de șoseaua Hâncești-Cimișlia.

Propunându-mi să cercetez trecutul satului Gura Galbenei, de unde îmi trag originea, am urmărit, în primul rând, scopul de a stabili prima atestare documentară a acestei așezări, deoarece, după cum prea bine se știe, în procesul de elaborare a istoriei unei localități este necesar, înainte de toate, de a scoate în evidență actul în care pentru prima dată este menționată localitatea respectivă.

Conform *Dicționarului statistic al Basarabiei*, editat în 1923, satul Gura Galbenei a fost întemeiat în anul 1672 (*Dicționarul* 1923, 610), date care, fiind preluată, evident, din această sursă, figurează într-o serie de publicații apărute ulterior (*Atlasul* 1968, 60; Nicu 1991, 403; *Localitățile* 2006, 753). Pe când dintr-o sursă enciclopedică cititorul află că Gura Galbenei are o vechime și mai mare, fiind „întemeiat pe la mijlocul secolului al XVI-lea” (*Enciclopedia* 1971, 222). Însă atât prima datare, cât și cea de a doua nu pot fi acceptate din simplul motiv că în nici unul dintre izvoarele la care ne-am referit nu este indicat suportul documentar

La drept vorbind, nici nu poate exista vreo mărturie documentară din secolului al XVII-lea, cu atât mai puțin din secolului al XVI-lea referitoare la satul Gura Galbenei, întrucât această localitate, după cum ne vom convinge în continuare, a fost întemeiată mult mai târziu.

Datările respective sunt arbitrare și nu se încadrează în șirul evenimentelor care s-au derulat în zona geografică a Țării Moldovei unde actualmente se află Gura Galbenei. Iar circumstanțele istorice, specifice Moldovei de sud-est și pe care le expunem în linii generale, au decurs astfel. În 1484, oastea otomană cucerește cetățile Chilia de la Dunăre și Cetatea Albă de la limanul Nistrului, două porturi fortificate, care, după expresia lui Nicolae Iorga, reprezentau „cheile Moldovei

la Dunărea de Jos” (Iorga 1899, 8). Ca urmare a unei noi expansiuni de amploare a musulmanilor în Țara Moldovei, care s-a desfășurat în 1538, sub stăpânirea Imperiului Otoman este trecută cetatea Tighina, pe care turcii o numesc Bender. Ocupând aceste trei puncte strategice din sud-estul Țării Moldovei, otomanii și-au consolidat aici pozițiile, creând raiale în jurul cetăților acaparate, ce cuprindeau un șir de sate din preajmă.

Pe lângă răpirile teritoriale comise de către turci, asupra acestui spațiu al Moldovei se mai abate și o altă năpastă. Aici se așează cu traiul tătării nogai, care erau vasali Porții Otomane: inițial temporar, apoi, după anul 1560, definitiv. Impunându-se, peste un timp, problema de a trasa un hotar între teritoriul ocupat de tătării și cel locuit de populația românească băștinașă, forțată să se retragă, din ce în ce mai mult, sub presiunea expansiunii acestor oaspeți nepoftiți, prin 1672 a fost trasă o linie de demarcație, cunoscută în literatura istorică sub denumirea de *Hotarul lui Halil pașa*. Acest hotar începea de la Nistru, de unde ducea pe marginea sudică a raialei Bender până la râul Botna, iar de aici, de-a lungul Valului lui Traian de Sus, până la intersecția acestuia cu râul Ialpug, apoi, pe valea Ialpugului, spre miazăzi, până la Valului lui Traian de Jos.

Repurtând victorie împreună cu oastea turcă, în iulie 1711, pe câmpul de luptă de la Stăniliești, asupra armatei lui Petru I, tătării din Bugeac au ocupat satele „de pe marginea Moldovei”, situate „aproape de Hotarul lui Halil pașa” (*Cronica* 1975, 95), pe care moldovenii le părăsiseră înainte de declanșarea acțiunilor militare. Curând, ca urmare a solicitării înaintate de către nogai, autoritățile turcești le-au oficializat acestora stăpânirea asupra noului loc acaparat, care se întindea de-a lungul Hotarului lui Halil pașa, „în lungiș cale de 32 ceasuri și de-a curmezis, în lat, cale de 2 ceasuri, pământul Moldovei” (*Cronica* 1975, 96), această porțiune de teren fiind numită *fâșia „celor 2 ceasuri”*.

În prima sa domnie în scaunul Moldovei (1726-1733), Grigore II Ghica a intervenit pe lângă sultan în privința acestui pământ al Moldovei ocupat de nogai. Drept consecință, el a reușit să dezbătă de la această seminție turanică „locul acela și l-au lipit la hotarul Moldovei și l-au hotărât cu semne pe hotarul vechi a lui Halil pașa” (Cronica 1975, 137). Dar deoarece nogaii și-au exprimat nemulțumirea vizavi de această dezavantajare a lor, Poarta Otomană și-a revăzut decizia și a permis nogailor, „care fuseseră scoși de pe pământurile Moldovei, să fie așezați din nou pe acele pământuri” (Cronici 1980, 250). Odată cu această învoire, nogailor le-au fost impuse anumite condiții pe care trebuiau să le respecte în limitele fâșiei „celor 2 ceasuri”, formulate într-un act al Porții, emis în 1728. Potrivit prevederilor acestui act, fâșia „celor 2 ceasuri” aparținea de jure Principatului Moldovei, iar de facto – nogailor, cărora ea le-a fost dată în arendă pentru necesități agricole, fără dreptul de a se stabili aici permanent, ci doar temporar și cu obligația de a plăti impozit Moldovei pentru folosirea pământului.

După încheierea Tratatului de pace ruso-turc de la Kuciuk-Kainargi din 1774, numărul nogailor rămași în Bugeac s-a redus, ceea ce i-a împiedicat să-și restabilească influența la nord de Hotarul lui Halil pașa, conjunctură care a dat posibilitate Principatului Moldovei să-și recapete stăpânirea deplină asupra porțiunii nordice a fâșiei „celor 2 ceasuri”, al cărei hotar, după ce s-au efectuat măsurările de rigoare, a fost întărit printr-un hrisov semnat în decembrie 1775 de către domnul țării Grigore III Ghica. Drept rezultat, în componența Principatului Moldovei s-a constituit o unitate administrativ-teritorială, numită *ținutul Hotărniceni*, care, peste scurtă vreme, a fost repopulat de români.

Așadar, datele istorice indică asupra faptului că până la 1775, în perimetrul sectorului nordic al fâșiei „celor 2 ceasuri” nu aveau de unde să existe așezări cu populație creștină. De aceea, având în vedere evoluția istorică a Moldovei de sud-est, pe care am prezentat-o în mod succint, putem afirma cu certitudine: satul Gura Galbenei, care a făcut parte din ținutul Hotărniceni, a fost întemeiat după anul 1775.

Înainte de a enunța opinia cu privire la prima atestare documentară a satului Gura Galbenei, este cazul să specificăm că în actele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al

XIX-lea sunt menționate două sate cu numele Galbena, de aceea este necesar de a le localiza.

Astfel, un sat Galbena figurează în câteva liste ale localităților incluse în componența ocolului Cogâlnic din ținutul Orhei (împreună cu fostul ținut Lăpușna), care cuprindea și satele Bățâni (Buțeni de azi), Hâncești, Lăpușna, Lohănești și altele: într-o listă din decembrie 1798 (O statistică 1911, 107); în *Condica liuzilor* din 1803 (Uricarul 1886, 259); într-o listă din 1808¹; într-o listă din 1814². Pe când, în lista localităților din ocolul Cogâlnic, cu indici referitori la proprietățile funciare și categoriile sociale, acumulați în cadrul recensământului populației din 1817, acest sat este trecut deja cu un nume modificat: Fundul Galbenei (Труды 1907, 142). Prin urmare, Galbena din ocolul Cogâlnic este actualul sat Fundul Galbenei.

Un alt sat Galbena este înregistrat printre satele ținutului Hotărniceni: în câteva acte întocmite în luna martie 1809³; într-o listă datată cu 22 aprilie 1814⁴ și în alte acte din perioada respectivă. Concomitent, satul este prezent într-un șir de acte și cu denumirea de Gura Galbenei, iar în textul unor acte, datate cu 17 iunie - 25 iulie 1808, până și ținutul este numit Gura Galbenei⁵, explicația fiind simplă: în Gura Galbenei se afla reședința Isprăvniciei ținutului Hotărniceni. Satul este înscris cu numele Gura Galbenei și în lista cu rezultatele recensământului populației din 1817, precizându-se aici că el este așezat pe malul râulețelor Cogâlnic și Galbăna (Труды 1907, 198).

De remarcat că actualul sat Sărata Galbenă este atestat în documentele de la începutul secolului al XIX-lea cu denumirea de Slobozia Sărata, în 1808⁶, și Sărata, în 1814⁷ și 1817 (Труды 1907, 202), alături de satele ținutului Hotărniceni. Deci, nu pot fi confundate cele două sate ale ținutului Hotărniceni: Gura Galbenei, care, în unele acte de la începutul secolului al XIX-lea, este prezent cu numele simplificat Galbena, și Sărata Galbenă, care la fel este înregistrat în actele din acel timp cu un nume simplificat – Sărata.

Mai relevăm și faptul că în *Condica liuzilor* din 1803 (Uricarul 1886, 256), într-o listă de sate din

¹ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3639, f. 91.

² ANRM, F. 5, inv. 2, d. 3, f. 52.

³ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 769.

⁴ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 3, f. 36.

⁵ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 208.

⁶ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3639, f. 32v, 97.

⁷ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 3, f. 36.

1808⁸ și într-un act din 1808 cu privire la stațiile de poștă⁹ figurează, printre satele ținutului Hotărniceni, un sat cu numele de Sara Mârza, în timp ce în sursele respective lipsește denumirea satului Gura Galbenei. După numărul de locuitori, acest sat cu nume turanic predomina cu mult asupra celorlalte sate din ținutul Hotărniceni (în 1803 avea 476 de liuzi, iar în 1808 – 447 de liuzi). Denumirea satului Sara Mârza nu se mai întâlnește în documentele ulterioare referitoare la ținutul Hotărniceni, în schimb este înregistrat satul Gura Galbenei, care, la 1817, avea cea mai numeroasă populație, comparativ cu celelalte sate din fostul ținut Hotărniceni: 635 de familii, inclusiv 43 de burlaci (Труды 1907, 198).

Astfel, prezența în actele de la începutul secolului al XIX-lea, alături de numele celorlalte sate ale ținutului Hotărniceni, a toponimului Sara Mârza și lipsa, totodată, în aceste acte a denumirii satului Gura Galbenei, precum și situațiile inverse, inclusiv superioritatea numerică a populației satelor Sara Mârza și Gura Galbenei în raport cu celelalte localități ale ținutului Hotărniceni ne sugerează ideea că, un timp, satul Gura Galbenei s-a numit și Sara Mârza.

Drept dovadă servește și următorul argument. În *Condica liuzilor* din 1803, după enumerarea satelor din ținutul Hotărniceni, sunt înșiruiți evreii din satele acestui ținut, printre care și „Leiba hahamul ot Galbăna” (Uricarul 1886, 257). Adică, satul Gura Galbenei este atestat în condica respectivă cu două denumiri: Sara Mârza și Galbena.

Aceeași opinie o expune și istoricul Ion Chirtoagă, care afirmă că localitatea Sara Mârza, menționată în *Condica liuzilor* din 1803, „avea și un alt nume – Gura Galbenei, adică satul așezat la vărsarea pârâului Galbena în Cogâlnic, iar denumirea Sara Mârza (mârzacul galben) provine de la o seliște tătărească din apropiere” (Chirtoagă 1999, 131).

Este surprinzător faptul că un sat cu denumirea de Sara Mârza (ortografiat Sarâmârza) a existat și în zona situată puțin mai la nord de actualul sat Gura Galbenei, fiind trecut în registrele recensământului din 1774 (Moldova 1975, 453), realizat de autoritățile militare ruse de ocupație din perioada Războiului ruso-turc din anii 1768-1774. Acest sat făcea parte din ocolul Botnei al ținutului Orhei-Lăpușna, în componența căruia mai intrau

următoarele sate: Nimoreni, Dănceni, Gangura, Gârlele, Costești, Văsieni, Rusești, Bățani, Suruceni și mănăstirea Căpriană. Un sat cu această denumire nu mai re apare în lista localităților din ținutul Orhei-Lăpușna, întocmită în decembrie 1798 (O statistică 1911, 107-108).

Este evident că nu este vorba de unul și același sat Sara Mârza, întrucât localitățile în cauză s-au aflat în diferite unități administrativ-teritoriale. Cu atât mai mult cu cât cel de-al doilea sat cu numele de Sara Mârza, alias Gura Galbenei, a putut să apară, în funcție de condițiile istorice, precum am afirmat mai sus, după anul 1775.

Potrivit datelor expuse în lista bisericilor basarabene existente la 1812-1813, întocmită de cercetătorul Ioan Halippa pe baza informațiilor extrase din formularele depozitate în Arhiva Consistoriului de la Chișinău, cea mai veche mențiune relativă la biserica din Gura Galbenei (partea de sus a satului), cu hramul Adormirea Maicii Domnului, datează din anul 1795 (Труды 1907, 255).

În statutul personal din anul 1864 al clerului de la biserica Adormirea Maicii Domnului din Gura Galbenei, care conține și date despre biserică, este indicat anul 1737 ca fiind cel al zidirii acestei biserici¹⁰. Este o datare pe care o considerăm eronată din următoarele considerente: 1) Nu cunoaștem sursa din care a fost extrasă această informație. 2) Cercetând actele ce se păstrau în arhiva Consistoriului, I. Halippa a depistat că cea mai veche mențiune a bisericii este din anul 1795. 3) Această datare (1737) nu concordă cu împrejurările istorice care s-au perindat pe meleagurile unde este situat satul Gura Galbenei.

Consemnăm și faptul că, potrivit unor surse din 1922 (Anuarul 1922, 222) și 1932¹¹, biserica Adormirea Maicii Domnului din Gura Galbenei a fost constituită în 1797, datare care nu deviază prea mult de la cea fixată de I. Halippa.

În Gura Galbenei mai era o biserică, amplasată în partea de jos a satului, cu hramul Sf. Gheorghe, care, în formularele consultate de I. Halippa, figura ca existentă la 1800 (Труды 1907, 255).

De bună seamă, ambele biserici au fost ridicate anterior anilor 1795 și 1800, mai cu seamă că la 1812-1813, după cum a constatat I. Halippa, ele

⁸ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3639, f. 32v, 97.

⁹ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 395, f. 1.

¹⁰ ANRM, F. 208, inv. 10, d. 22 f. 19.

¹¹ ANRM, F. 1135, inv. 1, d. 119, f. 271.

erau șubrede, pe locul unde se afla biserica Sf. Gheorghe punându-se chiar, în 1813, temelia unei noi biserici de piatră (Труды 1907, 255).

Deși admitem că satul Gura Galbenei a fost întemeiat după 1775, în momentul de față nu dis-

punem de acte care să confirme existența satului înainte de anul 1795.

Așadar, satul Gura Galbenei este atestat documentar pentru prima oară în anul 1795, dată care poate fi considerată drept an al întemeierii satului.

Bibliografie

Anuarul 1922: Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia). Ediție specială (Chișinău 1922).

Atlasul 1968: Atlasul lingvistic moldovenesc, vol. I (Chișinău 1968).

Chirtoagă 1999: I. Chirtoagă, Din istoria Moldovei de Sud-Est. Până în anii '30 ai sec. al XX-lea (Chișinău 1999).

Cronica 1975: Cronica anonimă a Moldovei. 1661-1729 (Pseudo-Amiras) (București 1975).

Cronici 1980: Cronici turcești privind țările române, vol. III (București 1980).

Dicționarul 1923: Dicționarul statistic al Basarabiei (Chișinău 1923).

Enciclopedia 1971: Enciclopedia sovietică moldovenească, vol. 2 (Chișinău 1971).

Iorga 1899: N. Iorga, Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe (București 1899).

Localitățile 2006: Localitățile Republicii Moldova, vol. VI (Chișinău 2006).

Moldova 1975: Moldova în epoca feudalismului, vol. VII, partea II (Chișinău 1975).

Nicu 1991: V. Nicu, Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi. Îndreptar bibliografic, vol. I (Chișinău 1991).

O statistică 1911: O statistică a Moldovei de peste Prut în 1798. In: Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. XXI. Publicate de N. Iorga (București 1911).

Uricarul 1886: Uricarul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor, vol. VIII (Iași 1886).

Труды 1907: Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии, том III (Кишинев 1907).

The first documentary mention of the village of Gura Galbenei

Abstract

The article refutes the existing in historiography opinion that the first documentary mention of the village of Gura Galbenei refers to 1672. The presented evidences prove that this date is wrong. Our studies allow us to establish that the village of Gura Galbenei is documentary mentioned for the first time only in 1795.

Первое документальное упоминание села Гура Галбенеи

Резюме

В статье опровергается существующее в историографии мнение, согласно которому первое документальное упоминание о селе Гура Галбенеи относится к 1672 году. Представленные свидетельства доказывают, что эта датировка является неверной. Наши исследования позволяют утверждать, что село Гура Галбенеи впервые документально упоминается лишь в 1795 году.

12.01.2012

Eugenia Martea, Liceul Teoretic „Iulia Hasdeu”, str. N. Titulescu, 18, MD-2015 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: eugenia010@mail.ru